ЕЗИКОВИ ОСОБЕНОСТИ НА МЕДИАЦИЯТА

Доц. д-р Владимир Досев
Икономически университет – Варна

LANGUAGE FEATURES OF MEDIATION

Assoc. Prof. Vladimir Dosev, Ph. D.
University of Economics – Varna

Резюме: По своята същност медиацията представлява подпомогнат комуникационен процес, в който независима трета страна (медиатор), чрез употребата на различни езикови техники, подпомага спорещите страни при разрешаването на конфликт. Поради факта че медиацията се базира на комуникацията, медиаторът трябва да притежава различни езикови умения. Този доклад коментира някои от най-важните езикови особености на медиацията

Ключови думи: *медиация, комуникация, лингвистика*

Abstract: In its essence mediation is a facilitating communication process where an impartial third party (mediator) assists disputing parties in resolving conflict through the use of various language techniques. Due to the fact that mediation is based on communication, the mediator must have various language skills. This paper examines some of the most important language features of mediation.

Keywords: *mediation, communication, linguistics*

Doi: <https://doi.org/10.36997/MDPS2021.6>

Въведение

В чл. 2 на Закона за медиацията е дадено следното тълкуване на понятието *медиация*: „медиацията е доброволна и поверителна процедура за извънсъдебно разрешаване на спорове, при която трето лице – медиатор, подпомага спорещите страни да постигнат споразумение”. По своята същност медиацията е комуникационен процес, при който независима трета страна (медиатор), чрез употребата на

различни (вкл. лингвистични) техники, подпомага спореците страни при разрешаването на конфликт. Поради факта че медиацията се базира на комуникацията, медиаторът трябва да притежава различни езикови умения. В доклада разглеждаме някои от най-важните езикови особености на медиационния процес. Медиаторите преминават през задължителен сертифициращ курс, в който се обучават по учебен план, изготвен съгласно с наредба на министъра на правосъдието на Република България. Цел на този доклад е да обърне внимание на езиковите характеристики на медиационния процес, които трябва да бъдат отчитани от медиаторите, и те да бъдат адекватно включени както в обучението по медиация, така и в нормативните документи.

Най-общо езиковите характеристики на медиацията могат да бъдат обособени в две групи. Първата група включва особености на медиационния процес, когато двете или едната страна не владеят добре български език. Към тази група можем да отнесем споровете, наречени „презгранични“ в Закона за медиацията или „трансгранични“ (crossborder) в преводните документи от европейските институции⁶². Към тази група можем да отнесем и медиацията, в която спореща страна са български граждани, за които българският език не е майчин език. Дори когато българският език е майчин и за двете страни, съществуват различни лингвистични особености, които биха могли да възпрепятстват или пък да подпомогнат комуникацията. Към втората група спадат различни езикови характеристики на медиационния процес, към които се отнасят както различните нива на образование на участниците в медиацията, така и езикови фактори, като функционалните стилове, регистрите, различните диалекти, идиолекти и т.н. В това отношение считаме, че познания по социолингвистика биха били от полза при обучението на бъдещите медиатори. Според Михаил Виденов „социолингвистиката е съвременно лингвистично направление, което изучава езика в неговия естествен социален контекст“ (Виденов 2000: 75).

⁶² https://e-justice.europa.eu/content_legal_context_of_crossborder_mediation-386-bg.do, 24.04.2021.

Изложение

Първо ще обърнем внимание на особеностите на медиацията, когато двете спорещи страни говорят различни (майчини) езици. В тази група могат да бъдат обособени следните подгрупи:

- спор между две страни с различна националност на различни езици;
- спор между две страни с различна националност на един и същ език;
- спор между страни с еднаква националност, но с различен произход на един и същ език;
- спор между страни с еднаква националност, с различен произход и на различни езици.

Само по отношение на езиковото владение също могат да възникнат различни

ситуации: едната страна комуникира на майчиния си език, а другата – на чужд език; двете страни комуникират на чужд език, който владеят; нито една страна не ползва чужд език, а майчините им езици са различни. Представените ситуации са пряко свързани с процеса на разбирането. Очевидно е, че комуникиращият на майчиния си език ще има предимство както в разбирането, така и в аргументирането на своята позиция. От друга страна, вземайки предвид често стресовата ситуация, в която протича извънсъдебната медиация, е възможно страна, владееща добре чуждия език, да предпочете да говори на своя майчин. Основен принцип в такива случаи на медиация е да се осигури в максимална степен възможността на двете страни да ползват език, който предпочитат. В идеалния случай медиаторът трябва да владее на много високо ниво езиците, на които протича медиационният процес. Според Европейския портал за електронно правосъдие: „важно предимство за медиатора е да говори езика на двете страни или поне техния общ език (ако двойката има такъв). В случаи на двукултурна съвместна медиация може да е достатъчно медиаторът да говори езика на едната страна и да разбира езика на другата, ако не може да бъде намерено друго решение. Страните трябва да могат да разбират всички правни понятия. Смисълът в това да се намери медиатор, който говори езика на страните, не се състои единствено в

ограничаването на разходите, тъй като не се налага устен превод. Съществуват също така психологическият аспект и необходимостта страните да разбират това, с което се съгласяват”⁶³.

Възможни са и други варианти – напр. включването на втори медиатор или ползването на устен преводач. При всички случаи обаче владението на различните езици от медиатора или преводача трябва да е на много високо ниво и да се познава много добре контекстът, в които се използват различните понятия. Според Йовка Тишева „контекстът е динамичен, а не статичен концепт. Разбиран като обкръжението (в най-широк смисъл), което дава възможност на участниците да влязат във взаимодействие, той се изгражда от лицата (говорещ и слушател), мястото и кода за комуникативно взаимодействие” (Тишева 2014: 13). Например думата *спор* в българския език има две значения: „1. Словесно разискване, в което всеки отстоява различно мнение. *Участвам в спор. Възникна спор. Научен спор. Напр. разни спорове.* 2. Разпра, кавга, неразбирателство. *Имат спор около наследството. Имуществени спорове.*” (Вж. Буров и др. 1994: 828). Понятието *спор* на английски може да бъде преведено с лексемите: *dispute, argument, contest, controversy, contention, strife, disputation, altercation, contestation, polemic, argumentation, dissension, words* и др. Само от този пример ясно се вижда значението на контекста в медиацията, осъществявана с помощта на чужд език. Всички тези лексеми имат и допълнителни конотативни значения и изборът на конкретна дума от страна на медиатора е от изключително важно значение за успеха на мисията му. Тук трябва да се отчитат и възможностите на медиатора в стресовата ситуация на устен превод веднага да реагира и да подбира възможно най-точните за контекста лексеми. Ситуацията се усложнява допълнително от страна на спорещите страни при лошо произношение, диалектна или разговорна реч, употреба на идиоми. За да се гарантират равните права на спорещите страни е необходимо медиаторът (или преводачът) да умее да реагира светкавично, да владее в детайли езика и да познава добре контекста. „Във всеки случай, най-важното правило при многоезична медиация е

⁶³ https://e-justice.europa.eu/content_particularities_of_crossborder_mediation-384-bg.do?clang=bg, 24.04.2021.

страните да имат възможност свободно да се изразяват и изцяло да разбират другите. Това означава, че те следва или да говорят един общ език (достатъчно свободно), или да използват превод. Полезно е медиаторът да разбира езиците на всички страни, но това не е определящо условие за една успешна медиация” (Тросен, Александрова, Комитова 2012: 128). В много случаи при трансграничната медиация се налага използването на преводач, но при всички случаи отговорността за равноправните условия за двете спорещи страни се носи от медиатора. Една от най-важните задачи пред него е да осигури на страните възможността да разбират, да бъдат чути и разбрани. „За тази цел ще бъдат полезни всички инструменти от инструментариума на медиатора за проверка, разбиране и улесняване на комуникацията, особено парафразирането (въведено с фрази като „Чух ви да казвате ...”, „Нека проверя дали правилно разбирам какво казахте”), обобщаване, отразяване и задаване на въпроси, за да бъде потвърдено правилното разбиране, като „Правилно ли разбирам, че казвате ...?” „Дали имате предвид, че...”, поясняващи въпроси като „Можете ли да ми кажете повече за (къде и кога точно се срещнахте)?” (Тросен, Александрова, Комитова 2012: 128).

Голяма част от вече коментираните езикови характеристики при трансграничната комуникация се отнасят и за комуникацията, която се осъществява само на български език. Тук също основна цел на медиатора е да осигури максимално комфортна езикова среда за провеждане на комуникационния процес. В изследването си използваме израза *майчин език*, защото се среща в различни европейски документи, но трябва да внесем някои уточнения за него. „Той не е научен. В социолингвистиката се работи с названия като *първи език*, *втори език* и т.н. Има се предвид последователността на усвояването им от индивидите” (Виденев 2013: 179). Очевидно е, че групите (тук спадат и децата на български емигранти), за които българският език е втори, ще имат по-големи проблеми при употребата му. Все по-често в медийни публикации се изказва твърдението, че за големи групи от първокласници българският език не е майчин. Според министъра на образованието Красимир Вълчев за учебната 2019-2020 г. това са една трета от децата, постъпващи в първи клас. Според публикация на сайта на телевизия Btv от 60 000 първокласници през

2019 г. 20 000 имат проблем с комуникацията на български език⁶⁴.

От друга страна, медиаторът трябва да отчита и да е в състояние да работи с различни особености на устната реч на хора, които добре говорят официалния език в страната. Тук можем да отнесем диалектните особености, професионалните говори и жаргонът. Според Йовка Тишева за описанието им са важни „характеристиките на лицата, които ги използват, напр. месторождение, местоживеене за идентифициране на диалекта; пол, възраст, занимания, професия – за определяне на професионалния или груповия говор” (Тишева 2013). Важна е и способността на двете страни да общува на един същ езиков регистър. Тишева твърди, че „езиковите регистри са езикови подсистеми, при които е важен начинът, по който се използват езиковите средства в конкретната ситуация, а не характеристиките на лицето, което ги използва. В случая от решаващо значение е това, че говорещият трябва да разполага със система от езикови варианти, за да може да избира между тях в различни комуникативни ситуации” (пак там). Приема се, че медиацията протича в значително по-неформална среда от комуникацията в съдебна зала. От медиатора зависи в най-голяма степен да определи степента на неформалност и езиковия регистър, в който ще протече медиационният процес.

Друго езиково понятие, свързано с медиацията, е понятието идиолект. Под идиолект се разбират индивидуалните речеви особености на отделната личност. Всеки човек има различни произносители, диалектни, социолектни особености. Устната реч на всеки човек се отличава с характерна интонация, тембър, скорост. Хората активно владеят и ползват различен брой думи. Медиаторът трябва да се съобразява с всичко това и да успява да комуникира по такъв начин, че да не ощетява някоя от спорещите страни (т.е. в някакъв смисъл да изравнява комуникацията между тях).

От друга страна, е необходимо да се коментират и езиковите характеристики на самия медиатор. Той има няколко важни комуникационни задачи – да води разговора, да задава въпроси, да прави пेरифрази и обобщения. Необходимо е при обучението си медиаторите

⁶⁴ <https://btvnovinite.bg/bulgaria/raste-brojat-na-parvoklasnicite-za-koito-balgarskijat-ne-majchin-ezik.html>, 24.04.2021.

да работят върху своите дискурсивни похвати, а също така и да усъвършенстват собствената си реч, така че да внасят доверие и уважение у спорещите страни. Това включва обучение по лингвистика, актьорско майсторство, обучение по реторика. Може би най-известният учебнически пример за корекция на езиковото поведение на политик е този с британския премиер Маргарет Тачър. По предложение на пиар съветника си – журналиста Гордън Рийс – Тачър решава, че е необходимо да направи гласа си по-нисък, а интонацията – по-уверена и спокойна. Счита се, че по-ниският глас, по-увереното и спокойно говорене внушават на избирателите чувство за сигурност. Според политическите пиар експерти хората са по-склонни да вярват на хора с по-нисък тембър и по-уверена реч. Първоначално гласът на Тачър е определян като писклив и по-скоро подходящ за домакия, отколкото за влиятелен политик. Маргарет Тачър започва работа с лингвисти и театрални актьори (включително и с Лорънс Оливие) и постига наистина невероятни резултати – успява да понижи чувствително тембъра си. Успява също да коригира интонацията си по такъв начин, че да внушава сигурност и увереност чрез забавяне на речта. Забелязват се и някои лексикални промени в речта ѝ. За поколения наред политическата кариера на Маргарет Тачър се свързва до голяма степен с обработения ѝ и уверен нисък глас.

В този доклад не коментираме невербалното поведение на медиатора, което също е от значение за желаното протичане на медиационния процес и също трябва да бъде тренирано и обработвано. Паралингвистиката е клон на лингвистиката, занимаваща се с невербалната комуникация. По отношение на значението на невербалното поведение на медиатора в българската практика вече има редица публикации – напр. дисертационния труд на Десислава Каменова „Медиация и невербална комуникация”.

Заклучение

В заключение можем да обобщим, че голяма част от работата на медиатора е свързана с употребата на езика. От една страна, възможно е двете спорещи страни да ползват различни езици по време на медиацията. От друга страна, трябва да се отчитат и различните

лингвистични и културологични особености на двете страни, участващи в комуникацията. Работа на медиатора е да създаде възможно най-добрата комуникация и да изравни позициите на двете страни (вкл. и в езиково отношение). От трета страна, медиаторът трябва да притежава различни езикови и дискурсивни умения, които да му позволяват да работи с хора с различно образование, а също и с различни диалекти, социолекти, произносителни стилове и регистри. В това отношение много би му помогнало, ако в обучителните му курсове са предвидени и часове по социолингвистика. Необходимо е и правно да бъдат регламентирани някои особени случаи по отношение на езиците, използвани по време на медиация, както и да се унифицират използваните в юридически документи понятия (напр. *трансгранична и презгранична медиация*).

Използвана литература

1. Буров, Ст. и др. (1994). Съвременен тълковен речник на българския език с илюстрации и приложения. Велико Търново: Елпис.
(Burov, St. et al. (1994). Savremenen talkoven rechnik na balgarskiya ezik s iliyustratsii i prilozheniya. Veliko Tarnovo: Elpis.)
2. Виденов, М. (2013). Езиковедски щрихи и етюди. София: Международно социолингвистическо дружество.
(Videnov, M. (2013). Ezikovedski shtrihi i etyudi. Sofiya: Mezhdunarodno sotsiolingvisticheskoto druzhestvo.)
3. Виденов, М. (2000). Увод в социолингвистиката. София: Делфи.
(Videnov, M. (2000). Uvod v sotsiolingvistikata. Sofiya: Delfi.)
4. Каменова, Д. (2021). Медиация и невербална комуникация. София: Труд.
(Kamenova, D. (2021). Mediatsiya i neverbalna komunikatsiya. Sofiya: Trud.)
5. Тишева, Й. (2013). Езикови стандарти, езикови регистри и медийна комуникация. // Реторика и комуникации, №9 (<http://rhetoric.bg>).
(Tisheva, Y. (2013). Ezikovi standarti, ezikovi registri i mediyna komunikatsiya. Retorika i komunikatsii, №9 (<http://rhetoric.bg>).

6. Тишева, Й. (2012). Прагматика и устна реч. Том 2. София: Фонд научни изследвания.
(Tisheva, Y. (2012). Pragmatika i ustna rech. Tom 2. Sofiya: Fond nauchni izsledvaniya.)
7. Тросен, А., Александрова, С., Комитова, А. (2012). Трансгранична медиация. Медиация при трансгранични конфликти. Наръчник за международна и межкултурна медиация. София: Професионална асоциация на медиаторите в България.
(Trosen, A., Aleksandrova, S. & Komitova, A. (2012). Transgranichna mediatsiya. Mediatsiya pri transgranichni konflikti. Narachnik za mezhhdunarodna i mezhdukulturna mediatsiya. Sofiya: Profesionalna asotsiatsiya na mediatorite v Balgariya.)
8. Закон за медиацията. Обн. ДВ, бр.110 от 17 декември 2004 г., изм. ДВ, бр.86 от 24 октомври 2006 г., изм. ДВ, бр.9 от 28 януари 2011 г., изм. ДВ, бр.27 от 1 април 2011 г., изм. и доп. ДВ, бр.77 от 18 септември 2018 г., изм. ДВ. бр.17 от 26 февруари 2019 г.

За контакти:

доц. д-р Владимир Досев
Икономически университет – Варна
vl_dosev@ue-varna.bg